

**Оксана ЗАХАРОВА,**

*orcid.org/0000-0002-2143-7020*

*доктор історичних наук, професор*

*Національна академія керівних кадрів культури та мистецтва*

*(Київ, Україна) irinamak67@ukr.net*

## **АТРИБУЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ТВОРІВ РАДЯНСЬКОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ПОДАРУНКОВОГО ФОНДУ**

*У даній роботі автор продовжує дослідження проблеми дипломатичного дару як комунікативного чинника в системі міжнародних відносин. Мета дослідження – довести, що в радянський період в якості дипломатичних дарів використовувалися твори мистецтва, що представляють високу художню цінність, кожна з яких була національним надбанням держави.*

*У результаті дослідження процесу формування радянського дипломатичного подарункового фонду було виявлено, що вибір творів мистецтва того чи іншого художнього стилю залежить, в тому числі, від соціально-політичних процесів, що відбувалися в державі в даний період.*

*У 50-ті роки вельми символічно, що в самій назві картин міститься загальний настрій часу – так званої хрущовської «відлиги»: «Бузок» П. П. Кончаловського і «Бузок» А. М. Герасимова; «Іній, останні промені» І. Е. Грабаря; «До весни» і «На вечірній зорі» А. В. Борисова.*

*Протягом усього радянського періоду в якості дипломатичних дарів постійно використовувалися предмети декоративно-прикладного мистецтва, які, в більшості випадків, представлені роботами майстрів Палеха і Федоскіно.*

*На відміну від творів живопису, які в рідкісних випадках використовувалися іноземними гостями в якості дипломатичних дарів радянським лідерам, твори декоративно-прикладного мистецтва – один з найпоширеніших подарунків.*

*Серед подарунків радянським державним і партійним діячам і членам їх сімей від імені офіційних осіб під час їх візитів в СРСР: ювелірні прикраси, вироби з благородних металів і порцеляни, предмети оздоблення інтер'єру.*

*Слід зазначити, що зарубіжні гості не використовували в якості дипломатичних дарів шедеври світового живопису, що зберігаються в музейних зібраннях.*

*На відміну від Радянського Союзу, де для вилучення з музеїв творів мистецтва було достатньо рішення однієї або декількох осіб, у Франції в 1944 році знадобилося видання спеціального декрету французького уряду, щоб Де Голль зміг передати Сталіну гравюру Демаре, що знаходилася у Версальському палаці.*

*В даний час нам вдалося виявити єдине офіційне підтвердження використання живописного полотна, що знаходилося в музейному зібранні в якості дипломатичного дару. Йдеться про картину А. І. Лактіонова «Дівчина за вишиванням» (пастель, 50-ті роки ХХ ст.) – Третьяковська галерея (Москва).*

*Всі інші полотна числяться в зібраннях державних або приватних музеїв, або відомості про їх знаходження відсутні в офіційних джерелах (додаток II). Для вирішення даної проблеми необхідно, на наш погляд, використовувати кошти не тільки класичної, а й публічної дипломатії, одна зі складових якої – культурна дипломатія, яка має на увазі спільну наукову діяльність музейних співробітників.*

*Аналіз опублікованих джерел та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що твори мистецтва виступали в якості дипломатичних дарів в державах з різним суспільно-політичним ладом історії культури. Одна з причин такого явища полягає в тому, що живопис, графіка, скульптура, предмети декоративно-ужиткового мистецтва мають яскраво виражені комунікативні функції, і є своєрідними політичними символами, які або артикульовані владою, або вимагають спеціальних пояснень.*

**Ключові слова:** живопис, декоративно-прикладне мистецтво, політика, дипломатія, музейні цінності.

**Oksana ZAKHAROVA,**

*orcid.org/0000-0002-2143-7020*

*Doctor of Historical Sciences, Professor*

*National Academy of Culture and Arts Management*

*(Kyiv, Ukraine) irinamak67@ukr.net*

## **ATTRIBUTION OF WORKS OF ART OF THE SOVIET DIPLOMATIC GIFT FUND**

*In this work, the author continues to study the problem of diplomatic talent as a communicative factor in the system of international relations. The aim of the study is to prove that in the Soviet period, works of art of high artistic value were used as diplomatic gifts, each of which was a national treasure of the state.*

*As a result of a study of the process of formation of the Soviet diplomatic gift fund, it was found that the choice of works of art of a particular artistic style depends, inter alia, on socio-political processes taking place in the state in this period.*

*In the 1950s, it was very symbolic that the very title of the paintings contained the general mood of the time – the so-called Khrushchev's "thaw": "Lilac" by P. P. Konchalovsky and "Lilac" by A. M. Herasimov; "Hoarfrost, the last rays" I. E. Hrabar; "Until spring" and "In the evening dawn" by A. V. Borisov. Throughout the Soviet period, arts and crafts were constantly used as diplomatic gifts, which, in most cases, are represented by the works of masters Palekh and Fedoskino. Unlike paintings, which were rarely used by foreign guests as diplomatic gifts to Soviet leaders, works of decorative and applied art are one of the most common gifts. Among the gifts to Soviet statesmen and party figures and members of their families on behalf of officials during their visits to the USSR: jewelry, precious metals and porcelain, interior decoration items.*

*It should be noted that foreign guests did not use as diplomatic gifts masterpieces of world painting stored in museum collections.*

*Unlike in the Soviet Union, where one or more decisions were enough to remove works of art from museums, France needed a special French government decree in 1944 to allow De Gaulle to give Stalin an engraving of Demare at the Palace of Versailles.*

*Currently, we have managed to find the only official confirmation of the use of paintings, which was in the museum collection as a diplomatic gift. This is A.I. Laktionov's painting "Girl in Embroidery" (pastel, 50s of the twentieth century.) – Tretyakov Gallery (Moscow).*

*All other paintings are listed in the collections of public or private museums, or information about their location is not available in official sources (Annex II). In our opinion, to solve this problem, it is necessary to use not only classical but also public diplomacy, one of the components of which is cultural diplomacy, which involves the joint scientific activities of museum staff.*

*An analysis of published sources and archival materials suggests that works of art act as diplomatic gifts in states with different socio-political systems of cultural history. One of the reasons for this phenomenon is that painting, graphics, sculpture, decorative and applied arts have pronounced communicative functions, and they are their own political symbols, which either are articulated by the authorities or require special meaning.*

**Key words:** painting, arts and crafts, politics, diplomacy, museum values.

**Постановка проблеми.** Предмет дослідження полягає в атрибуції творів мистецтва, що становили радянський дипломатичний подарунковий фонд.

У даній роботі автор продовжує вивчення проблеми дипломатичного дару як елемента класичної дипломатії.

**Аналіз досліджень.** Для атрибуції творів живопису використовувалися праці Т. Ільїної (Ільїна, 2000), С. Капранової (Капранова, 1979), І. Ростовцевої (Ростовцева, 1971), А. М. Туркова (Турков, 1986) та ін.

**Мета статті** – довести, що в радянський період в якості дипломатичних дарів використовувалися твори мистецтва, що представляють високу художню цінність, кожна з яких була національним надбанням держави.

**Виклад основного матеріалу.** У результаті дослідження процесу формування радянського дипломатичного подарункового фонду було виявлено, що вибір творів мистецтва того чи іншого художнього стилю залежить, в тому числі, від соціально-політичних процесів, що відбувалися в державі в даний період.

Так, за часів НЕПу, коли художникам була надана відносна свобода творчості, в якості дарів розглядаються твори організації художників «Світ мистецтва», що виникла в Петербурзі в 1898 році і об'єднала художню еліту Росії тих років.

У цьому об'єднанні брали участь майже всі відомі художники – Бенуа, Сомов, Бакст, Лансері, Головін, Добужинський, Врубель, Серов, Коровін,

Левітан, Нестеров, Остроумова-Лебедева, Білібін, Сапунов, Судейкін, Рябушкін, Реріх, Кустодієв, Петров-Водкін, Малявін, Ларіонов, Гончарова.

«Миріскусників» об'єднувала любов до прекрасного, яке, на їхню думку, можна знайти тільки в мистецтві, головне завдання якого – виховання естетичних смаків російського суспільства, перш за все, через знайомство з творами світового мистецтва. Водночас проблема сучасної культури – це проблема художньої форми.

«Світ мистецтва» з'явився великим естетичним рухом рубежу століть, переоцінив всю сучасну художню культуру, утвердив нові смаки і проблематику, повернув мистецтву – на найвищому рівні – втрачені форми книжкової графіки і театральнo-декораційного живопису <...>».

«Миріскусники» створили новий тип історичної картини, портрета, пейзажу, якому притаманні виразні стилізаторські тенденції, переважання графічних прийомів над мальовничими, чисто декоративне розуміння кольору та інше. (Ільїна, 2000: 260-261)

Першим мальовничим полотном, піднесеним в 1928 році в якості офіційного дипломатичного дару лідеру зарубіжної держави, була картина Б. М. Кустодієва «Красуня», в якій, на думку художника, «він знайшов свій стиль, який так довго йому не давався. Згадуючи П. А. Федотова, малих голландців, які його захоплювали, він прагнув, як і вони, захопити глядача, змусити його зупинити увагу на красномовних деталях, але основою картини служив російський лубок,

вивіски, іграшки народних умільців, російські вишивки та костюми», – згадував син художника К. Б. Кустодієв (Капланова, 1979: 55-56).

Судячи зі спогадів сина, розписна стінка скрині була чорна з букетами. Кустодієв змінює колір. Ліловий фон гармонійно вписується в колірний задум.

Як зазначає у своєму дослідженні С. Г. Капланова: «Дзвінка чистота кольору, його суворі узгодженість змушують згадати не тільки російське народне мистецтво, зразки якого художник використовує в картині, але і російську ікону. Лаконізм і монументальність притаманні цій роботі, незважаючи на всю її квітучу ошатність» (Капланова, 1979: 56).

У Б. М. Кустодієва був свій ідеал жіночої краси. «Татова модель» – так називали в родині художника героїнь його портретів.

У кожній картині художника прослизують нотки іронії. «Красуня» не стала винятком. «Молода, дебела, сором'язливо прикриваючи рукою оголене тіло, ліниво піднімається вона з м'якого ложа після полуденного сну. Соковито і смачно написано її повне, гладке, біло-рожеве тіло, пухнасте золоте волосся, небесно-блакитні очі і червоні губи на миловидному обличчі. <...> Кустодієв милується своєю Венерою <...>» (Ростовцева, 1971: 3).

Творіння Кустодієва було представлено публіці на виставці «Світ мистецтва» в 1915 році. Один з мемуаристів згадував, що до картини неможливо було підійти. Публіка стояла амфітеатром і не йшла. «Всі жадали саме» цю Росію «і відчували, що ця Росія або ось-ось зникне, або вже зникла... Тут був успіх не тільки живопису, а чогось внутрішнього, про що може вести бесіду художник з глядачем. У цій мрії про Росію без бур, без бійки, без «грози», без Кабанихи, без Катерини Ізмайлової – секрет успіху Кустодієва...» (Турков, 1986: 109).

Картини Кустодієва «лубочні», вони прості і зрозумілі, але саме в цій простоті полягає геній майстра.

У 1928 році «Красуня» вирушила до Японії, але ще в 1926 році в будинку Кустодієвих з'явився студент-японець, любитель живопису Куманосан, портрет якого Борис Михайлович почав писати незадовго до смерті. Це була остання робота художника (Капланова, 1979: 156).

Таким чином, можна припускати, що в Японії були знайомі з творчістю Кустодієва, і вибір «Красуні» в якості дипломатичного дару обумовлений не тільки одностороннім рішенням радянської сторони.

Одним з доказів участі зарубіжних гостей у виборі дипломатичного дару є прохання міні-

стра закордонних справ Японії Мацуока (перебував з візитом у Москві 7-10 квітня 1941 року) про те, що він хотів би мати картину В. І. Зарубіна (1866-1928) «Пейзаж з трьома старенькими».

Цілком ймовірно, мова йде про картину В. В. Зарубіна «Бретонські сільські жінки біля будинку з солом'яним дахом» (1907 рік).

Від Сталіна Мацуоке був переданий в дар пейзаж С. Ю. Жуковського «Ліс ранньою весною» (1908 рік). У живописі Жуковського домінують ліричні пейзажі, які нерідко порівнювали з полотнами французьких імпресіоністів. При цьому сам Станіслав Юліанович стверджував, що терпіти не може спостерігати за тим, коли природу Росії намагаються «запхати» у формат модного пленеру а-ля Поль Сезанн.

Так само, як картини імпресіоністів, роботи Жуковського наповнені особистими емоціями автора, які виникли при спогляданні природи. Але при цьому майстра заслужено називали «генієм простору». Межа переходу між реальністю і світом його творіння практично невідчутна. Пейзажі Жуковського – це лірична поезія, відображена на полотні.

Вельми символічно, що з ім'ям Жуковського пов'язано завершення певного періоду в історії формування радянського дипломатичного подарункового фонду.

У воєнний і післявоєнний період влада дарує закордонним гостям полотна, що демонструють мужність і непохитну стійкість радянського народу.

У 1943 році особистий представник Рузвельта в Москві отримав від імені Молотова картину А. М. Соловйова «Атака розвідника».

У 40-і роки до числа найбільш поширених мальовничих дарів належать полотна із зображенням Червоної площі, яка була своєрідним поетичним символом величчя Радянської країни:

- Б. Н. Яковлев «Кремль і Червона площа взимку»;
- К. Ф. Юон «Парад на Червоній площі 7 листопада 1941 року»;
- П. Ф. Яковлев «Червона площа».

У воєнні роки створюються документальні пейзажі, що стали з часом історичним жанром.

Картина Костянтина Федоровича Юона «Парад на Червоній площі 7 листопада 1941 року» написана в ті дні, коли німецькі війська підходили до Москви, є одним з найбільш примітних полотен художника. Робота тривала цілий рік. У 1942 році картина була закінчена і представлена членам художніх об'єднань, які високо оцінили полотно майстра.

Образ Москви – не стільки фон, скільки композиційна складова картини, дійова особа поряд з шеренгами солдатів, що крокують по бруківці. Особливу урочистість надають полотну архітектурні пам'ятники і головні символи Москви – Храм Василя Блаженного і Спаська вежа. Відсутність зайвих деталей, лаконічність і чіткість висловлюють настрій тих, хто після параду відправиться на фронт.

У 1949 році Юон написав ще одну картину під цією ж назвою, в якій парад представлений в іншому ракурсі, але в тій же кольоровій палітрі і стилістиці.

1955 рік став початком нового третього періоду в історії розвитку радянського дипломатичного подарункового фонду.

Вельми символічно, що в самій назві картин міститься загальний настрій часу – так званої хрущовської «відлиги»: «Бузок» П. П. Кончаловського і «Бузок» А. М. Герасимова; «Іній, останні промені» І. Е. Грабаря; «До весни» і «На вечірній зорі» А. В. Борисова.

У 1955 році Д. Неру буде подарована позитивна картина А. І. Лактіонова «Дівчина за вишиванням» (пастель, 50-ті роки ХХ ст.). Лактіонов умів поетизувати буденне. Художник наділяє поетичним даром, здавалося б, найпростіші нехитрі предмети: відцвіла гортензія, вікно, дах будинку, який видно з цього вікна.

Колеги критикували майстра за зайву деталізацію, штучність освітлення, але при цьому визнавали, що «За вишиванням» є удачею для художника і перегукується з картиною «Лист з фронту». Без дозволу автора картина була відправлена з Третяковської галереї в колекцію Джавахарлала Неру (Лактіонов, 2022: д. о. 02.05.2022).

У тому ж році індійські лідери отримають в дар ще дві чудові роботи радянських живописців – «Бузок» П. П. Кончаловського і «Іній, останні промені» І. Е. Грабаря.

Петра Петровича Кончаловського називали «співачом бузку». За своє життя він написав більше чотирьох десятків картин, що зображують бузок (не рахуючи авторських копій), в тому числі:

- «Бузок в кошику» (1933);
- «Бузок у вікні» (1940);
- «Бузок на плетені стільці» (1945);
- «Бузок» (1951);
- «Бузок на вікні» (1955);
- «Бузок на тлі віконниці» (1955).

У своїй творчості Кончаловський не обмежувався одним напрямком живопису. «Бузок в кошику» – один з експериментів в стилі імпресіонізму. «Картина проста, але настільки емоційно

багата, як і всі геніальні твори імпресіоністів» (Кончаловський, 2022: д. о. 02.05.2022)

Натюрморт «Бузок» (1951) відрізняється особливою увагою до деталей, акуратністю і «перебільшено-сяючим реалізмом» (Кончаловський, 2021: д. о. 02.05.2022), – можна розглянути кожну квітку в суцвітті, воду у вазі, як заломлюються гілки у воді.

В даний час ми не можемо сказати, яка саме картина з «Бузків» Кончаловського була подарована І. Ганді в 1955 році. Цілком ймовірно, що в Індію вирушила авторська копія картини «Бузок» (полотно, масло) (1951), початковий варіант якої знаходиться в Латвійському Національному художньому музеї в Ризі.

До числа найбільш відомих російських пейзажистів по праву належить І. Е. Грабар. У 1905-1908 роках зимові пейзажі (зображення інію) панують в його творчості. Сам художник говорив, що саме іній дає можливість використовувати всю палітру фарб. Грабар писав іній в ранкові та вечірні години. Відомо близько сотні кольорових начерків, які в майстерні художника перетворювалися в композиції, що склали серію картин «День інію» (1907-1908).

За задумом Грабаря, ця серія повинна була узагальнити його імпресіоністичний досвід.

Картина «Іній», яка написана в 1905 році, – одна з кращих робіт майстра. Полотно з однойменною назвою було створено художником в 1918 році. Воно написано в більш стриманих тонах і не справляє такого життєрадісного враження, як перша.

Картина І. Е. Грабаря «Іній» (1905) виконана в стилі пуантилізм (полотно, масло), колекція Ярославського художнього музею.

Таким чином, ми можемо припускати, що в Індію було відправлено одне з полотен серії «День інію», а саме, «Іній, останні промені».

У 1956 році в якості дипломатичного дару було використано полотно О. М. Герасимова «Бузок». Натюрморт «Бузок» був написаний художником ще під час навчання в училищі. Пізніше майстер не раз звертався до сюжету «вид з вікна». У Російському музеї зберігається картина «Вікно» 1936 року. Такі натюрморти Герасимов писав все життя. «Я завжди любив писати квіти: троянди і півонії, оскільки бачив в них граничне зосередження життєвих сил природи і її чарівність. Вони якось по-особливому збуджували мою творчу фантазію, дражнили величезними можливостями багатих барвистих втілень», – згадував художник.

Одна з останніх згадок (в матеріалах АВП РФ) про використання живописних полотен в якості дипломатичних дарів лідеру зарубіжної держави

міститься в списку подарунків королю Лаосу Ш. С. Ваттхану (1963 рік). При цьому автори і назви картин не вказані. Що стосується дарів радянським офіційним особам, то в 1928 році портрети віконта Гото були подаровані М. І. Калініну і Г. В. Чичеріну. У 1944 році Ш. де Голль підніс Сталіну гравюру Демаре «Прийом Петра Великого Людовиком XV в Парижі 11 травня 1717 року», а в 1948 році під час візиту до Москви чеської урядової делегації В. М. Молотову була подарована картина Блажичка «Чеський літній пейзаж».

Протягом усього радянського періоду в якості дипломатичних дарів постійно використовувалися предмети декоративно-прикладного мистецтва, які, в більшості випадків, представлені роботами майстрів Палеха і Федоскіно.

Палехський розпис виник з іконописних традицій і являє собою російську мініатюрну живопис темперними фарбами на пап'є-маше і предметах з дерева. Зазвичай розписуються шкатулки, скриньки, кубушки, брошки, картини, попільнички та інше.

Особливість палехського розпису полягає в тому, що «художники зображують не орнаменти або окремі фігури, а промальовують цілісні композиції – справжні мініатюрні картини, що зображують той чи інший сюжет» (Палех, 2022: д. о. 02.05.2022). На відміну від орнаментного розпису і персонального зображення палехський розпис вимагає промальовування найдрібніших деталей малюнка для передачі тонкощів і характеру всіх персонажів або явищ.

Крім написання ікон майстри Палеха займалися і монументальним живописом, беручи участь в розписі храмів і церков. З 1762 по 1774 рік в Палеху був зведений Хрестовоздвиженський храм, розпис якого виконана місцевими художниками.

Після революції 1917 року починається новий період в історії палехського живопису, коли треба було весь накопичений досвід використовувати в іншій сфері творчості.

Майстерність художників Палеха відома і визнана у всьому світі. Аналогів йому не існує в жодній країні.

Вироби федоскінських майстрів належать до числа найпоширеніших дипломатичних дарів.

Федоскінська мініатюра – один з видів традиційних російських лакових мініатюр-живописів, що склався в кінці XVIII століття в підмосковному селі Федоскіно.

Ця лакова мініатюра виконується олійними фарбами в три-чотири шари. Промисел виділяється своєю об'ємністю: між кожним шаром

малюнка – замалевком, перемалевком, основним лежить лакове просочення. За час створення шкатулки художник кладе близько 15 шарів лаку (іноді більше).

Улюблені традиційні мотиви – трійки, чаювання, сцени з російського та українського селянського життя. Найбільше цінувалися вироби, прикрашені складними багатофігурними композиціями – копіями картин російських і західноєвропейських художників.

Особлива цінність промислу полягає в тому, що в ньому немає наївності, примітивізму, формальності образів, як в деяких інших народних напрямках російського національного мистецтва. Тому не випадково, що саме майстри Федоскіно виготовляли предмети декоративно-прикладного мистецтва, зокрема, скриньки, прикрашені видами Кремля і портретами лідерів зарубіжних держав.

У 1955 році скриньку «Вид Кремля» федоскінської роботи подаровано членам індійської делегації.

У 1956 році скринька з портретом Й. Б. Тіто була піднесена лідеру Югославії. Скриньки зі своїми портретами отримали (в якості дипломатичних дарів) президент Індонезії Сукарно (1956 рік) і президент ОАР Г. Н. Нассер (1958 рік).

В окремих випадках один подарунок включав кілька творів декоративно-прикладного мистецтва. У 1974 році дружині міністра закордонних справ Франції Ж. Сованьярга була подарована оренбурзька хустка в скриньці «Федоскіно».

На відміну від творів живопису, які в рідкісних випадках використовувалися іноземними гостями в якості дипломатичних дарів радянським лідерам, твори декоративно-прикладного мистецтва – один з найпоширеніших подарунків.

У цьому відношенні вельми показові дари урядової делегації КНР в 1952 році. Китайські гості привезли в Москву кращі зразки виробів з шовку, слонової кістки, китайської порцеляни, килимові вироби, велика частина яких відрізнялася не тільки високим рівнем виконання, але і певним політичним символізмом. Один із прикладів вищесказаного – піднесений Сталіну вірш Мао Цзедуна, надрукований на зерні рису.

Серед подарунків радянським державним і партійним діячам і членам їх сімей від імені офіційних осіб під час їх візитів в СРСР: ювелірні прикраси, вироби з благородних металів і порцеляни, предмети оздоблення інтер'єру.

Слід зазначити, що зарубіжні гості не використовували в якості дипломатичних дарів шедеври світового живопису, що зберігаються в музейних зібраннях.

На відміну від Радянського Союзу, де для вилучення з музеїв творів мистецтва було достатньо рішення однієї або декількох осіб, у Франції в 1944 році знадобилося видання спеціального декрету французького уряду, щоб Де Голль зміг передати Сталіну гравюру Демаре, що знаходилася у Версальському палаці.

В даний час нам вдалося виявити єдине офіційне підтвердження використання живописного полотна, що знаходилося в музейному зібранні в якості дипломатичного дару. Йдеться про картину А. І. Лактіонова «Дівчина за вишиванням» (пастель, 50-ті роки ХХ ст.) – Третьяковська галерея (Москва).

Всі інші полотна числяться в зібраннях державних або приватних музеїв, або відомості про їх знаходження відсутні в офіційних джерелах.

Для вирішення даної проблеми необхідно, на наш погляд, використовувати кошти не тільки класичної, а й публічної дипломатії, одна зі складових якої – культурна дипломатія, яка має на увазі спільну наукову діяльність музейних співробітників.

**Висновки.** Аналіз опублікованих джерел та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що твори мистецтва виступали в якості дипломатичних дарів в державах з різним суспільно-політичним ладом історії культури. Одна з причин такого явища полягає в тому, що живопис, графіка, скульптура, предмети декоративно-ужиткового мистецтва мають яскраво виражені комунікативні функції, і є своєрідними політичними символами, які або артикульовані владою, або вимагають спеціальних пояснень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ильина Т. В. История искусств. М.: Высш. шк., 2000. 407 с.
2. Капланова С. Г. Новое о Кустодиеве. М.: «Изобразительное искусство», 1979. 192 с.
3. Кончаловский П. П. Биография. 2021. <http://www.art-drawing.ru/biographies/brief-biographies/725-konchalovsky-pyotr-petrovich>
4. Кончаловский П. П. 2022. <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-petra-konchalovskogo-siren-v-korzine/>
5. Лактионов А. И. 2022. <https://499.c.ru/master-zhanrovoi-zhivopisi-laktionov-genialnyi/>
6. Палех. 2022. <https://www.livemaster.ru/topic/198045-chto-takoe-paleh>
7. Ростовцева И. Кустодиев. Образ и свет. Альбом. М.: «Изобразительное искусство», 1971. 28 с.
8. Турков А. М. Борис Михайлович Кустодиев. М.: Искусство, 1986. 160 с.

#### REFERENCES

1. Ilyina T.V. Istoriya Iskustv. M. [History of Arts]: Vyssh. shk, 2000. 407 pages [in Russian].
2. Kaplanova S.G. Novoie o Kustoiiedovie M [New about Kustodiev. M.]: "Izobritielnoie iskusstvo", [Fine Arts], 1979. 192 pages [in Russian].
3. Konchalovsky P.P. Biographiya [Biography]. 2021. <http://www.art-drawing.ru/biographies/brief-biographies/725-konchalovsky-pyotr-petrovich>
4. Konchalovsky P.P. 2022. <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-petra-konchalovskogo-siren-v-korzine/>
5. Laktionov AI 2022. <https://499.c.ru/master-zhanrovoi-zhivopisi-laktionov-genialnyi/>
6. Palekh. 2022. <https://www.livemaster.ru/topic/198045-chto-takoe-paleh>
7. Rostovtseva I. Kustodiev. Obraz i Svet. [Image and world]. Albom. M. : Izobrazitelnoe Iskusstvo [Fine Arts], 1971. 28 pages [in Russian].
8. Turkov A.M. Boris Mikhailovich Kustodiev. M. : Iskusstvo [Art], 1986. 160 pages [in Russian].